

Tasavvuf Kültüründe Hadis
(*Tasavvuf Kaynaklarındaki Tartışmalı Rivayetler*), Muhittin UYSAL, Yediveren Yayınları, Konya 2001, 472 sayfa

İsraf, lüks ve gösterişin artmasına bir tepki olarak ortaya çıkan zühd hareketleri ile hadislerin tedvini süreci, bünyesinde daima kesişme noktaları oluşturmuştur. Buna bağlı olarak, ‘tasavvufi kültürde yer alan asılsız veya zayıf haber’ tartışmaları, konunun araştırmacıları için geçmişte ve günümüzde her zaman ilgi çekici, bir o kadar da zorlu bir mesele olarak yerini korumuştur.

Dinin iki ana kaynağından ilki olan Kur’ân-ı Kerim’in sübût açısından sıhhatinin hiçbir tartışmaya mahal vermeyecek şekilde açık ve kesin olduğu bütün İslâm ulemâsı tarafından benimsenmiştir. İkinci kaynak konumundaki hadislerde ise sübût bakımından durum bu kadar net değildir. Allah Resûlü’nün (s.a.v.) söz ve fiillerinin yazıya aktarılması sırasında özellikle senedde ortaya çıkan birtakım problemler en güvenilir eserlerde bile şüpheye kapı aralayabilecek bir nitelik arz etmektedir.

Bu durum, sık sık kökenine dair tereddütlerin bahis konusu edildiği tasavvufun, hadis alanında sağlam bir zemine oturup oturmadığı hususunda, bazı soru işaretlerinin gündeme getirilmesinin gerekçesi sayılmıştır. Hatta söz konusu düşünceler tasavvufun tamamıyla dinin dışında bir vâkia şeklinde algılanmasına yol açmış, nisbeten daha mutedil yaklaşılarda ise tasavvufun zayıf ve asılsız haberlere dayanan çürük bir temele bina edildiği düşüncesinin uyanmasına sebep olmuştur. İçerik itibarıyla ayrı düşünülmemesi gereken tasavvuf ve hadis ilimleri, dile getirilen eleştiriler nedeniyle, bütün yönleriyle dikkatli ve objektif bir bakışla ele alınması gereken iki alandır. Nitekim bahis konusu saha, geçmişte ve günümüzde çeşitli tahkik ve tetkiklere tâbi tutulmuş, farklı yaklaşımlara göre çeşitli sonuçlara ulaşılmıştır.

Doktora tezi olarak hazırlanan *Tasavvuf Kültüründe Hadis* adlı eser de bu alanda yapılmış bir çalışma olup, böylesine ciddi, hassas ve derin geçmişte bulunan problemin XXI. yüzyıla yansıyan boyutunun, bir hadis araştırmacısı tarafından okuyucuya sunulan özgün bir yorumudur. Dolayısıyla eser, uzun bir zaman boyunca çeşitli bakış açılarıyla ele alınan konunun, yaşadığımız asırda nasıl bir mahiyete büründüğünü ortaya koyması açısından önemli olup, ilgili araştırmacılar için temel bilgiler sunması yönüyle de kıymet taşımaktadır.

Yazarın da ifade ettiği üzere, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) en temel görevinin, ‘ruhları terbiye ederek, insanları ahlâkî kemâle erdirmek’ olduğu düşünüldüğünde, hadisçinin, tasavvuf ve zühd muhtevalı rivayetler karşısındaki duruşu öne çıkmaktadır. Özellikle, ‘yabancı kültürlerin etkisi’, ‘tasavvufun felsefi tasavvufa dönüşmesi’ ve ‘bu düşünce tarzının hem ibadetlere, hem de sosyal hayata yansıyan bir dünya görüşü şeklinde ortaya çıkması’ karşısında hadisçinin sorumluluğu daha da artmaktadır (s.13).

Bununla bağlantılı olarak, tasavvufi rivayetler konusunda mutasavvıfların nisbeten gevşek davrandığına dair yaygın kanaatin, ehl-i hadis tarafından benimsenip benimsenmediği ve şayet benimsenmişse, bu kanaatin doğruluk yüzdesinin ne olduğu, yazarın üzerinde durduğu önemli noktalardan biridir.

Bir giriş, dört bölüm ve sonuçtan müteşekkil çalışmanın giriş kısmında yazar, gayesini; ‘Tasavvufta kullanılan sünnet malzemesinden ihtilâflı olanların tespiti’ şeklinde ifade etmiş ve bu haberleri, a) Çok zayıf olanlar, b) Asılsız haberler, c) Kaynaklarda bulunamayanlar tarzında üç grupta incelemiştir. Oldukça geniş bir alanı ilgilendiren konu aslı kaynaklarına inilerek ele alınmış, ulaşımla imkânı bulunamayan rivayetlerin ise; ‘Tasavvuf Kökenli Asılsız Haberler Ansiklopedisi’ adı altında bir çalışma içinde toplanarak bu eksikliğin telâfi edilebileceğinden söz edilmiştir. Yazar tasavvuf kaynaklarında sözü edilen türdeki rivayetlerin tasavvuf ehlini ilzam anlamına gelmeyeceğine, aksine, uydurmaların tesbiti ve sahih haberlerin netleştirilmesiyle tasavvufa yönelik haksız ithamların cevaplandırılması için büyük bir boşluğun doldurulacağına işaret etmiştir. Hadis ve tasavvufun birbirine karşı değil, birbirini destekleyen ilimler olduğu ancak bu şekilde ortaya çıkar.

‘Tasavvuf Düşüncesinin Doğuşu, Dünü ve Bugünü’ başlığını taşıyan birinci bölümde, tasavvuf tarihinin gelişimini ayrıntılı bir şekilde ele alan yazar, zâhidlerin hadis ilmiyle teknik anlamda yeterli derecede ilgilenmedikleri tesbitinde bulunmaktadır. Bu kanaatini de, ‘o dönemde hadis rivayetinin, şöhret için iyi bir vasıta olarak kullanılması ve bunun nefse hoş gelmesi sebebiyle, ilk dönem zâhidlerinin rivayette bulunmayı kendi anlayışlarına aykırı bulmaları’na bağlamıştır (s.34).

Ayrıca yazar bu bölümde tasavvufun kaynağı tartışmalarına yer vermiş, özellikle ‘Vahdet-i vücûd ve Nûr-i Muhammedî’ nazariyeleri ile ‘Velâyet-

Nübüvvet mukâyesesi' ve 'Fenâ düşüncesi' gibi anlayışların, tasavvufa asılsız haberlerin geçişine zemin hazırladığı iddiasını ileri sürmüştür. Bununla beraber söz konusu yaklaşımdan hareketle, yazarın 'tasavvufun bir bütün olarak yabancı tesirler altında kaldığı' düşüncesini savunduğunu söylemek de elbette mümkün değildir.

Eserin ikinci bölümü ise sûfîlerin hadis rivayetindeki yeri ve hadis alma yöntemleri konusuna tahsis edilmiştir. Burada yazar, hadis uydurdukları söylenen bazı zâhidlerin rivayetlerle ilgili yaklaşımlarını ve ricâl kitaplarında kendileri hakkında yapılan eleştirileri incelemiş, sûfîler arasında zayıf, hatta uydurmacılığı ile meşhur kimselerin bulunabileceğini, ancak bu tavrı genellemenin doğru olmadığını ifade etmiş, sûfîlerin terğîb ve terhîb konularında, Allah'ın rızâsını kazanmak ümidiyle, başkalarına nisbetle daha yüksek oranda hadis uydurma faaliyetlerine katıldıklarına da işaret etmiştir (s. 64-65). Rüya, keşf ve ilhamı bilgi edinme vasıtaları olarak kabul eden mutasavvıfların, hadis rivayetinde de muhaddislerin yöntemlerinden daha sağlam buldukları kendi usullerini esas almalarını konu edinen yazar, bu hususta, tasavvuf ehli ile muhaddisler arasındaki farklılığa işaret etmiştir. Müellifin ifâde ettiğine göre ehl-i hadîs, terğîb ve terhîble sınırlı kalmak kaydıyla ve sadece râvisini bağlamak üzere, bu yollarla nakledilen rivayetlerin delil kabul edilebileceğini, ancak bunlardan herkesi bağlayan bir hükmün çıkarılamayacağını belirtmişler, dinin asıl kaynaklarından olan hadislerin bu yollarla rivayetinin asla câiz kabul edilemeyeceğini de açıkça dile getirmişlerdir (s.78).

Yazar üçüncü bölümde, 'Tasavvuf Klâsikleri' olarak nitelendirilen on temel eseri, hadis tenkit usulleri çerçevesinde titiz bir incelemeye tâbi tutmuştur. Bu çalışmalar; Hâris el-Muhâsibî'nin (ö.234/857) *er-Riâye li-hukûkillâh*, Hakîm et-Tirmizî'nin (ö.320/932) *Hatmü'l-evliyâ*, Ebü'n-Nasr es-Serrâc'ın (ö.378/988) *el-Lüma'*, Gülâbâdî'nin (ö.465/1075) *et-Taarruf li mezhebi ehli't-tasavvuf*, Ali b. Osman el-Hücvîrî'nin (ö.965/1073) *Keşfü'l-mahcûb*, Kuşeyrî'nin (ö.465/1072) *er-Risâle*, Abdülkâdir-i Geylânî'nin (ö.562/1166) *el-Fethu'r-rabbânî*, Ebü'n-Necîb es-Sühreverdî'nin (ö.632/1236) *Avârifü'l-maârif*, İbnü'l-Arabî'nin (ö.638/1241) *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* ve İmâm-ı Rabbânî'nin (ö.1034/1624) *el-Mektûbât* adlı eserleri ile sınırlandırılmıştır. Yazar her bir eseri önce tanıtmış, ardından müellifinden ve müellifin hadisle alâkasından söz etmiş, son olarak da eseri, rivayet, metin, şerh ve hadislerinin değeri açısından inceleyerek ulaştığı sonuçları hem ilgili bölümde, hem de bölüm sonunda tablolar halinde okuyucuya sunmuştur.

İman, yaratılış, nübüvvet, velâyet, seyr ü sülûk, zikir, zühd, semâ gibi konulara dair zayıf veya asılsız haberlere tahsis ettiği dördüncü bölümde ise yazar, bu başlıklarla ilgili 151 rivayete yer vermiş, bölümün sonunda bu konuları ve rivayetlerin durumunu yine bir tablo ile göstermiştir.

Sonuç kısmında, ele aldığı konulara dair tesbitlerini ve ulaştığı kanaatleri maddeler halinde sıralayan yazar, elde ettiği bulguların kendi imkânlarıyla sınırlı olduğunu ifade ederek ihtiyatlı davranmayı tercih etmiştir. Ayrıca tasavvuf ve hadis alanı araştırmacılarının birbiriyle koordineli çalışmalar yürütmesinin, en azından akademik çerçevede, sağlıklı, tutarlı ve vâkıya mutâbık neticelere ulaşmaya vesile olacağını belirtmiştir. Yazarın teklif ettiği tasavvuf kökenli asılsız haberler ansiklopedisi şeklinde bir çalışma, mâkul gibi algılanabilecek ise de, kendi ifadesiyle, incelediği tasavvuf klasiklerinin ancak % 10 civarında mevzû ya da ihtilâflı haber ihtiva etmesi sebebiyle gerçekçi olarak görünmemektedir. Kaldı ki; teklifin, asılsız haberlerin kaynağını, tasavvuf kökenli gösterecek tarzda dile getirilmesi maksadı aşan bir ifadedir.

Konuyla birinci derecede ilgili çalışmalardan hareketle iki yüz civârında kaynaktan faydalanılarak hazırlanan eserde, yoğun şekilde kaynaklara referansta bulunulmakla iktifa edilmiş, dipnotlarda herhangi bir değerlendirme yapılmamıştır. Ancak bu referansların bölüm sonunda verilmesi, okuyucunun metne yoğunlaşmasını sağlaması açısından faydalı bir uygulama olarak görünmektedir. Muhteva ile ilgili hususların yanında, eserde neşirden kaynaklanan birtakım problemler de dikkati çekmektedir. Söz gelimi, bir doktora tezi olarak hazırlanan çalışmanın, genel okuyucuya hitap edecek şekilde yeniden gözden geçirilmeyişi, hacminin daha da genişlememesi için çok küçük puntolarla dizilmesi, sayfaların yorucu bir görünüme sahip olması, zaman zaman da imlâ hataları ihtiva etmesi neşirle alâkalı zâfiyetlerdendir. Öte yandan, daha çok istifade edilmesine imkân hazırlamak üzere, eserde geçen âyet, şâhıs, kaynak ve terimlere dair indeksler hazırlanmasının, neşrin kalitesini arttıran bir unsur olacağına şüphe yoktur.

Sonuç olarak, geneli itibariyle değerlendirildiğinde, müellifin kitapta mümkün merteye objektif bir yaklaşım sergilediğini, başlangıçtaki kabullerine zit olsa da, ulaştığı sonuçları rahatlıkla dile getirdiğini söylemek gerekir. Bununla birlikte, çalışmanın bir hadisçi tarafından yapıldığını ve meselenin hadis ilmi açısından ele alındığını ortaya koyan değerlendirmelere de yer verilmiştir.

Yoğun bir emek ve ilmî gayretin ürünü olan *Tasavvuf Kültüründe Hadis* adlı çalışmanın, özellikle ilgili rivayetlere dair tartışmalar dikkate alındığında, tasavvuf ve hadis ilimlerine önemli bir katkı olduğunda şüphe yoktur. Ayrıca, bu gibi çalışmaların sürdürülmesinin, özelde tasavvuf ilmi, genelde İslâmî ilimler açısından faydalı olacağı gibi, bu alanda çalışmak isteyenler için de teşvik edici bir rol oynayacağı söylenebilir.

Sema ÖZDEMİR

UÜ İlahiyat Fakültesi, BURSA